

CSENDES LÁSZLÓ

[KATONAI] TÉRKÉPÉSZETI TEVÉKENYSÉG A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJÉN

A kapitalizmus fejlődésével fokozott gazdasági és katonai igény mutatkozott jobb, részletes térképek készítésére. Különösen a katonai feladatok végrehajtását befolyásolta jelentősen a térkép léte vagy nemléte és a méretarányok szabta pontossága. Már az első világháború hadműveletei bebizonyították, hogy a geodézia és topográfia a hadvezetés nélkülözhetetlen eszköze. Ekkor még elsősorban a topográfiai munkákhoz kapcsolódott a légifelderítés, közelebbről a térképészeti célokra jól hasznosítható függőleges tengelyű légifénykép.¹

Míg a középkori Magyarországon a mindenkori igények kielégítésére — vázlatok, térképek készítéséhez — különféle mérés módok, mérőeszközök és mértékek alakultak ki, addig a 18. századtól már egységes szempontok szerinti ábrázolások és mértékegységek szabályozták a térképek tartalmi és kiviteli értékét. Magyarország első katonai felmérése döntő fordulatot jelentett a térképkészítők és -felhasználók körében. Ma már a hadseregek kiképzése, a csapatok vezetése minden igényt kielégítő, jó térképek hiányában el sem képzelhető.

Hazánk katonai térképezését másfél évszázadon át a bécsi Cs. és Kir. Katonai Földrajzi Intézet irányította. E „közös” intézmény káros következményeit a magyar térképírás rendkívüli módon megsínylette. A bécsi intézet vezetésében az osztrák-német és cseh szellem — mindvégig a magyar érdekek mellőzésével — érvényesült. A kiegyezés után felmerült ugyan egy különálló „Magyar Helyszínrajzi Intézet”² terve, ezt azonban a monarchiában nem lehetett valóra váltani.

1918. október 31-én a magyar munkások és katonák forradalmi tömegei győzelemre vitték a polgári demokratikus forradalmat, ami azt eredményezte, hogy Magyarország, közel 400 év után, önálló, független állammá vált. Ebből természetesen következik, hogy a volt Osztrák—Magyar Monarchiában szervezett közös intézmények megszűntek, s az utódállamok azokat saját igényüknek és adottságaiknak megfelelően, önállóan igyekeztek kialakítani. Mivel a háború előtti Magyarország földméréssel, sokszorosítással foglalkozó állami és magán-

1 A függőleges tengelyű légifelvétel a terület hű képét adja a felvétel időpontjában minősítési (jelkulcsilag meghatározott) adatok nélkül. Ábrázolásában részletesebb mint a térkép, de értékelhető jelei külön szakismeretet igényelnek.

2 *Felső-Zopori Tóth Agoston Rafaél: A helyszínrajz és földképekészítés történelme, elmélete és jelen állása. Pest, 1869. 304. o. Elemző tanulmányt írt Dr. Irmédi-Molnár László: Tóth Agoston honvédezés a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése címmel, mely a Térképészeti Közlöny 8. sz. külömfüzeteként megjelent 1938-ban.*

intézményei között nem volt olyan, amely a csillagászati, geodéziai, kartográfiai és sokszorosítási munkálatokon túl a katonai szempontból legfontosabb topográfiai is munkakörébe vette volna, sürgősen cselekedni kellett. Szükség volt egy olyan intézmény, szervezet létrehozására, amely a katonai szempontok figyelembe vételével képes topográfiai térképek készítésére. Sajnos, a polgári és katonai szakemberek, az új intézmény megszervezését illetően, sorozatosan egymásnak ellentmondó javaslatokkal éltek. A különböző rendű és rangú értekezleteken elhangzott javaslatok és beadványok más-más intézmény felállítását és eltérő felüyeleti hovatartozást ajánlottak. Így a létesítendő intézményt egyesek részben vagy egészben a pénzügyminiszter, mások a földművelésügyi miniszter, ismét mások a hadügyminiszter hatáskörébe kívánták utalni. Miután a javaslatok többsége kettős — polgári és katonai —, ezért azok jellegének megfelelő osztályok, részlegek felállítását hozták javaslatba. Kogutowicz Károly a Magyar Nemzeti Tanácshoz 1918. november 1-én benyújtott javaslatában, úgy mond, tiltakozik a külföld szakköreire való hivatkozással a katonák bevonása ellen. Amint írja: „erre a különlegesen műszaki és tudományos munkásságra már régóta nem tartották az e téren többnyire csak műkedvelő katonát alkalmasnak.”³ Úgy látszik, Kogutowicz nem ismerte, vagy nem fogadta el Tóth Ágostonnak, az 1848—49-es szabadságharc honvéd ezredesének a Magyar Helyszínrajzi Intézet felállítására már jóval korábban tett indítványát, amelynek nagy része azóta valóra vált. Szerinte a feladat közös: „Két osztály érdekét szükséges tehát kielégíteni anélkül, hogy az egyik vagy másik egészen háttérbe szoríttassék... Távol legyen tőlünk a tudományban elszakítást indítványozni, a tudomány nem egy nemzet, nem egy faj, nem egy osztály kizárólagos tulajdona, a tudomány közös ügye az emberiségnek.”⁴ Meglepő Kogutowicz érvelése, mert az első-második-harmadik katonai felmérés eredményeit és azok hasznosságát figyelmen kívül hagyta.⁵ Ma már okmányilag igazolt, hogy Napóleon óta Európa-szerte a hadsereg ragadta magához a topográfiai munkát, és a monarchia felbomlásáig annak szervezete is katonai vezetés alatt tevékenykedett.⁶ Még különösebb, hogy Kogutowicz néhány nappal később az akkori hadügyminisztériumba siet, ahol szolgálatait felajánlja. Alig egy hét múltán a Magyarországra vonatkozó térképanyag kiszolgáltatása ügyében Bécsbe küldik, mint a Hadügyminisztérium (Hüm.) kiküldöttjét.⁷ Ezzel egyidőben Hajts Lajos ezredest, a Ludovika Akadémia volt tanárát a Hüm. megbízza a térképészet ügyének tervezésével.

1918. november 5-én Lendvay Károly századosnak sikerült egy Szerbiából érkezett hadifelmérési osztag teljes felszerelését Budapestre juttatni, valamint a Hadügyminisztériumban történt közbenjárására a kőbányai pályaudvaron továbbításra váró néhány vagon térképet és felszerelési anyagot visszatartani és birtokba venni.⁸ Ez, valamint a hadianyagértékesítő osztagtól 1919 januárjában átvett egy vagon térkép⁹ képezte a megalakítandó intézmény teljes készletét. Elhelyezésre a Bécsikapu tér 4. sz. alatti épület, a mai Országos Levéltár 32 helyiségét kapták meg.¹⁰

3 Hadtörténelmi Intézet Térképtár, (a továbbiakban — HIT) Magyar Katonai Térképező Csoport iratai (a továbbiakban — MKTCS) II. k. 5. o. „Műkedvelő katonák...” mondotta Kogutowicz, pedig sokan akadtak olyanok, akik tudományos munkásságuk révén az egész világon hírt, nevet, dicsőséget szereztek.

4 *Felső-Zopori Tóth Ágoston Rafael*: i. m. 305., 308. o.

5 Kogutowicz K. mentsegére szolgál, hogy a felmérések anyagát hosszú időn át titkosan kezelték.

6 Térképészeti Közlöny. Budapest, 1930. I. k. 1—2. füzet 5. o.

7 HIT MKTCS II. k. 5. o.

8 Uo. II. k. 1. o., I. k. 20. o. Az 1918. évi 34778/10. számú rendelet.

9 Uo. 1006/10 ügyirat I. k. 6. o.

10 Uo. I. k. Részletes felsorolás a helységek elosztását illetően.

Hajts ezredes a kapott megbízás alapján Kirchlechner Károly alezredes, valamint Kogutowicz Károly bevonásával — szűkebb bizottságot alakítva — „Emlékiratot” szerkesztett az „Országos Térképész és Földleíró Intézet” megalapítására.¹¹ Az emlékirat szerint az intézet szervezete polgári jellegű lenne, de — amint írják — „egyelőre a hadügyminisztériumnak rendeltessék alá.” Az Emlékirat alapján a Hadügyminisztérium Révy Kálmán vkt. alezredes közreműködésével minisztertanácsi előterjesztést készített az „Országos Katonai Térképészeti és Földleíró Intézet” felállítására és szervezésére.¹² Már az előterjesztés címe elárulja, hogy a polgári jelleget elvetve, katonai szervezéssel kívánták megoldani a feladatot. A minisztertanácsi előterjesztéshez Szende, akkori pénzügyminiszter, kivételével valamennyi miniszter hozzájárult. Mivel a pénzügyminiszter a „más irányú előterjesztést fogok tenni”¹³ megjegyzést vezette rá az előterjesztésre, annak megtárgyalására nem került sor.

Jellemzően világítja meg a felállítandó intézetért folyó harcot a Magyar Földrajzi Társaságban a fenti eseményekkel csaknem azonos időben lefolytatott ülés jegyzőkönyve¹⁴ (1919. jan. 16.), amelyben a következőt olvashatjuk: „Kogutowicz K. indítványozza, hogy indítson a Földrajzi Társaság mozgalmat egy magyar állami térképíró és földleíró intézet sürgős felállításáért... Ebben az Intézetben nyerhetnének alkalmaztatást a honvédség és a volt közös hadsereg ama magyar honos tisztjei és altisztjei, akik a bécsi intézetben szakképzésben részesültek. Az intézet állana: egy térképező, térképíró, műszaki, sokszorosító és földleíró csoportból”. Ugyanitt olvashatjuk: „Kogutowicz Károly jelenti, hogy a hadügyminisztériumban beosztott katonai térképészek be akarnak lépni a Társaságba és annak kebelében egy térképészeti szakbizottságot óhajtanak létesíteni. Választmány ezt örömmel veszi tudomásul”.

Sürgősen cselekedni kellett. 1918 végén, valamint 1919 elején az akkori Magyarország területére mélyen benyomultak a csehszlovák, román, délszláv és francia burzsoázia csapatai. Fegyveres erőik létszáma és tevékenysége arra engedett következtetni, hogy behatolásukat tovább kívánják folytatni. A magyar hadsereg szervei, a dandár- és kerületparancsnokságok, valamint a Földtani Intézet és más polgári szervek, egymás után küldték térképigénylésüket.¹⁵ Január 18-án kelt az első katonai szerv, a 37. tüzérdandár-parancsnokság térképigénylése — a Magyar Hadügyminiszternek címezve —, amelyre a kiadványozó a következőket vezette rá: „értesítem a parancsnokságot, hogy az igényelt térképeket kiutaltam. Benkő Grill budapesti könyvkereskedő mai napon innen néki kiadott utalvány alapján a térképeket hivatalos árban és utánvét mellett a paragság. címére mielőbb meg fogja küldeni.”¹⁶ A felmerülő igények kielégítetlen volta messzemenő szervezetlenséget, komoly vezetési hibát okozott volna, ezért az 1919. február 4-én kelt hadügyminiszteri rendelettel létrejött a **MAGYAR KATONAI TÉRKÉPEZŐ CSOPORT**, amelyet közvetlenül a Hadügyminisztériumnak rendeltek alá és a 10. osztályhoz utaltak.¹⁷ A csoport parancsnoka Kirchlechner Károly alezredes lett. A rendelet intézkedik a katonai térképtár mi-

11 Uo. II. k. 2. o.

12 Uo. 29014/eln. 1. sz. rendelet II. k. 2. o. Sajnos a térképszelvények többsége az első világháború hadművelési területéről készült.

13 Uo. II. k. 3. o.

14 Földrajzi Közlemények, 1919. évf. XLVII. k. Választmányi ülések 57. o.

15 HIT MKTCS I. k. 9., 10., 12., 13., 21. o.

16 Uo. I. k. 9–10. o. 25935 sz. beérk. I. 28/10. osztály. A Benkő Grill könyvkereskedő cégnek Kogutowicz tszds. aláírással az alábbi értesítést küldték: Kérem a mellékelt nyugta alapján kiutalt térképeket a 37. tüzérdandár parancsnokság részére (Győr) hivatalos árban és utánvét mellett mielőbb megküldeni.

17 HIT MKTCS a 758/10 rendelet kapcsán a 2377/10 1919. Magyar Hadügyminiszter rendelete. 23., 24. o.

előbbi felállításáról, továbbá kimondja, hogy a térképek kiadására és kezelésére részletes utasítást kell kidolgozni. Ez a döntés alapjaiban határozta meg a további tennivalókat még akkor is, ha csak kereteiben volt katonai, és a feldolgozást, térképsokszorosítást a későbbiekben polgári erők bevonásával végezte. Hogy mennyire hatott a Katonai Térképező Csoport felállítását elrendelő döntés, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Szende pénzügyminiszter, most már sietve, átiratot küld a Hadügyminisztériumba a földmérési (felmérési) és térképészeti ügyek egyöntetű eljárásának biztosítása végett, és tagok kirendelését kéri a Pénzügyminisztérium keretében megalakítandó Állami Felmérési és Térképészeti Bizottságba.¹⁸ Ez a bizottság a földmérés és az országos felmérések ügyében illetékes központi irányító szerv szerepét kívánta volna betölteni. Mint-hogy egy új szervezet létrejöttékor számolni lehetett a katonai érdekek esetleges mellőzésével, szükségessé vált a katonai igények rögzítése és a bizottságnál történő előterjesztése. A bizottság létrehozását maga Stromfeld ezredes is támogatta, azzal a megjegyzéssel, hogy szükséges egy országos térképező intézmény alapját is közösen megvetni és azt szervezetenként felépíteni. A bizottságba három térképészen kívül kirendelte a légügyi osztály vezetőjét, valamint a tüzérségi felmérés szakértőjét is.¹⁹ A hadügyminiszter véleménye a következő volt: *a katonaságot a katonai követelményeknek minden tekintetben megfelelő térképpel szükséges ellátni, mert a térkép minden hiányosságát vagy hibáját a katonának fáradtsággal, vagy vérrel kell megfizetni.* Rögzítette, hogy az új felmérések helyét a katonai érdekek határozzák meg. Mindama tervek és térképek szerkesztését, melyek főleg a katonaság céljaira szolgálnak, katonai vezetés mellett, erre hivatott katonai személyek végezzék. Az új intézmény kebelén belül egy katonai osztály állíttassék fel. Legyen biztosítva a szomszédos államok térképanyagának gyűjtése és katonai célokra való feldolgozása.²⁰

Az események rohamosan követték egymást. Február 6-án megkezdődtek a bécsi Katonai Földrajzi Intézetet likvidáló tárgyalások, melyeknek egy gyors és igazságos alapra helyezett döntése komoly szerepet játszott volna térképészünk mielőbbi kialakulásában. Sajnos, megegyezés nem született, s a kérdést végül is a Nagykövetek Tanácsának 3 évvel később, 1922-ben hozott határozata döntötte el.²¹

A megalakult Katonai Térképező Csoportnál megkezdődött a szervező munka. Szükségessé vált a különböző helyekről begyűjtött mintegy 250 ezer darab térkép²² és felszerelési anyag rendezése, tároló helyiségek kialakítása és nem utolsósorban, felkészülés a katonai térképek készítésére.

1919. március 21-én a Magyar Tanácsköztársaság létrejötté, a szocialista forradalom győzelme egy új, megbízható, ütőképes hadsereg megteremtését tette lehetővé. A proletárdiktatúra kikiáltása után, március 24-én, kiadta a tanácskormány a Vörös Hadsereg megalakítását szabályozó rendeletet. A Tanácsköztársaságnak katonára, a katonának fegyverre és nem utolsósorban térképre volt szüksége a feladatok végrehajtásához. Különösen jelentős szerepet töltött be a térkép, hiszen a szó szerinti értelemben vett határ — országhatár — fogalmát a demarkációs vonal váltotta fel. A székely vörös különítmény parancsnoksága

18 Uo. II. k. 6. o.

19 Uo. I. k. 31., 32. o. Magyar Hadügyminiszter 41435/10 1919. sz. rendelete. A bizottságba kirendelt személyek; Hajts L. ezredes, Kirchlechner K. alezredes, Petróczy I. alezredes, Fischer-Niamešny Gy. őrnagy, Bangha I. őrnagy.

20 Uo. I. k. 33–36. o. Magyar Hadügyminiszter 6299/eln. 10. sz. rendelet.

21 Uo. II. k. 7. o. Térképészeti Közlöny. Budapest, 1930. I. k. 1–2. füzet 6. o.

22 Uo. I. k. 2., 5. o. 1007/10 oszt. bk. számú rendelet. A begyűjtött térképszelvények zöme a monarchia területéről, valamint az olasz fronton készült és kiadott térképekből tevődött össze.

csapatái részére március 24-én jelentős mennyiségű térkép kiutalását kérte és kapta meg.²³ A különböző fegyvernemek megalakulása mellett szükséges megemlíteni a Hadügyi Népbiztosság légügyi osztályának létrejöttét, mint a térképezés munkákba bekapcsolódó fegyvernemet.²⁴ Bár évszázadok óta a térkép volt az egyedüli eszköz, amely ismeretlen területen a tájékozódást biztosította, a fényképezés feltalálásával és tökéletesedésével felvetődött a gondolat, hogy a meglévő, de részleteiben hiányos vagy pontatlan térképeket légifényképekkel pótolják. Az első világháború adta meg a lendületet, hogy ennek a gondolatnak valóra váltásával behatóan foglalkozzanak, kiszélesítve azt a felderítők számára szükséges menetoszlopok, állásrendszerek, tüzérségi tüzelő állások fényképi rögzítésével. Ezen keresztül szoros kapcsolat alakult ki a repülők, légifényképezészek és térképészek között. Ez is utat mutatott a térképező csoport további feldolgozó munkájához.

A Hadügyi Népbiztosságnak közvetlenül alárendelt Magyar Katonai Térképező Csoport²⁵ feladatai rohamosan megnöttek. Március 26-án létrehozták a Vörös Hadseregben a politikai megbízottak intézményét. A Térképező Csoport politikai megbízottja Schreiber Ede nyomdász lett. Néhány nap múltán átszervezték a Hadügyi Népbiztosság (Hünb.) ügykörét és osztályait. A térképekkel kapcsolatos ügyek intézését a felosztott 10. osztály helyett a 7. osztály hatáskörébe utalták. A csapatok térképigénye egyre jobban nőtt.²⁶ Mivel a tervezett hadműveleti területről elegendő mennyiségű térkép nem állt rendelkezésre, a Hadügyi Népbiztosság a meglévő készletekkel való messzemenő takarékoságot rendelt el. A „Valamennyi kebelbeli csoportvezető és osztályvezető”-nek címzett körlevél kimondja: azok ellen, „... akik a térképet nem a célnak megfelelően használják, a legszigorúbb eljárás fog megindíttatni. A térképek előállítása a papiroskészlet igen csekély volta miatt nehézségekkel jár”.²⁷ Szükségintézkedéseket léptettek életbe. A hadosztályok feladatuk kapták, hogy készítsenek a szakasz és századparancsnokok részére megfelelő számú térkép hiányában jól olvasható és könnyen áttekinthető vázlatokat hadműveleteik végrehajtásához.²⁸

A Magyar Katonai Térképező Csoport április 1-én „A magyar hadügyi népbiztosnak” az alábbi jelentést küldi folyamatban levő feladatairól:

a) „Katonai Térképtár” felállítása és ebből a „Vörös Hadsereg” csoportjainak térképekkel való ellátása.

b) Terepfelvételi műszerek karbantartása és helyesbítése.

c) Hadifelvételek befejezése és kidolgozása.

d) A tervbe vett térkép-reambuláláshoz szükséges utasítások és jelentés elkészítése.

e) Magyar Térképező Iskola megszervezése, felállítása, tanterv kidolgozása az érdekelt polgári mérnöki és más tudományos szakkörökkel egyetértésben.²⁹

23 Uo. I. k. 40—41. o. 520/kt/1919. sz. A megrendelés kelt Szatmárnémeti, 1919. március 24. Az 1:75 000 méretarányú 19 csatlakozó szelvényből 25—25 darabot, kettőből 40—40 darabot, az 1:200 000 méretarányú szelvényekből (3 félé) 20, illetve 40—40 darabot.

24 Hadtörténelmi Levéltár, Tanácsköztársaság iratai 737/37 22 doboz. A légügyi osztály szervezésében létrehozták a Térképészeti Ügyosztályt is.

25 HIT MKTCS 105/t. cs. 1919. I. k. 45., 46. o.

26 Hadügyi Népbiztosság 10. osztály 91092/sz. beérek. 604. sz., valamint 93769 sz. beérek. 610. 2361/sz. beérek. 10. osztály 141. sz.

27 HIT MKTCS I. k. 43., 101. o. A 7335/10 eln. sz., valamint a 12438/eln. 7. 1919. rendelet.

28 Uo. I. k. 43. o. 7335 szám. eln. 10-1919. „... még teljesen bizonytalan, hogy fog-e pótlás rendelkezésre állani.”

29 Uo. 105. szám/t. cs. 1919. A csoportra vonatkozó adatok bejelentése. Április 30-án a 174. sz. t. cs. 1919. jelentésében már a következő osztályok felállítását jelentik: 1. Szervező osztály. 2. Térképező osztály. 3. Térképtári osztály. 4. Irodakezelőség. 5. Gazdasági hivatal. 6. Liquidáló bizottság. A jelentéshez mellékelte szervezési táblázat szerint a létszám 62 fő.

Kogutowicz Károly, a Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság volt igazgatója, megbízást kapott a szükséges katonai térképek sokszorosítási munkáinak vezetésére.³⁰ Feladatul kapta a kiadandó 1:75 000 méretarányú térképeken szereplő német nyelvű rövidítések magyarra fordított szövegének jelmagyarázati feltüntetését, a domborzat ábrázolásának felülvizsgálatát és módosítását (az eredetileg csíkozással ábrázolt domborzatot részben szintvonalakkal áttervezték), majd ugyancsak jelmagyarázatként a szelvényen található idegen nyelvű településnevek magyar változatának feltüntetését. A térképek sokszorosítását a Magyar Földrajzi Intézet, az Athenaeum R. T., a Posner Nyomda, a Weisz L. F. Nyomda, az Állami Nyomda, valamint a Hadügyi Népbizottság házi nyomdája végezte.³¹

Közel 170 fő foglalkozott a fent említett térképek átdolgozásán, kiegészítésén, illetve azok sokszorosításán. Sajnos, a különböző előírások végrehajtásával — a Magyar Földrajzi Intézetben összetoborzott munkaerő hozzá nem értése miatt — az eredeti térképszelvényekhez képest rontottak azok tartalmi és minőségi értékén. Egykori feljegyzés szerint sokan „abszolút tudatlanságot és hozzá nem értést árultak el”.³²

Az alkalmazottak kiválogatásánál eddig ismeretlen szempont vezette Kogutowiczot. Annyi bizonyos, hogy ilyen heterogén összetételű személyzet az akkori Földrajzi Intézet, valamint azon keresztül a Magyar Katonai Térképező Csoport hírnevét nem öregbítette.

A hadműveletek alakulásával a Hadsereg főparancsnokság, a II. hadtest parancsnoksága, valamint a 6. hadosztályparancsnokság térképigényléseinek száma egyre nőtt.

A határ fogalmát helyettesítő demarkációs vonalat különösen a román csapatok durván megsértették, ezért Stromfeld terve az volt, hogy a déli frontról áthozott 1., valamint a Győrből érkező 4. hadosztályt Nyíregyháza, illetve Debrecen körzetében gyülekezteti, majd ezzel a két hadosztállyal ellentámadást indítva visszaveti az ellenséget a demarkációs vonalra. A románok, gyors előnyomulásukkal, Stromfeld tervét megghiúsították. Április 26-án a székely hadosztály áruló parancsnokai fegyverszüneti szerződést kötöttek az ellenséggel. A székely csapatok zöme letette a fegyvert és megadta magát a románoknak. Ide kíváncsok, hogy az a székely hadosztály rakta le a fegyvert, amelyiket elsőként láttak el térképekkel az igényüknek megfelelő példányszámban. A tételes felsorolásból kitűnik, hogy a Tiszántúl és Erdély jelentős részéről 1:75 000 és 1:200 000 térképekkel rendelkeztek, amelyek hadizsákmányként a román csapatok birtokába kerültek. Így történt, hogy a hadseregparancsnokság május 14-én kelt, Erdély területét ábrázoló térképigényét csak részben tudták kielégíteni. A váratlan fordulat erők és eszközök átcsoportosítását követelte meg. A sokszorosítással megbízott nyomdák egymás után szállították a kinyomott térképeket. 1919. május 6-án Kogutowicz jelenti a Magyar Hadügyi Népbizottságnak, hogy „... a haditérképek előállításával megbízatván”, a mai napig 30

30 A HIT MKTCS I. k. 44. o. 7595/eln. 10. 1919. sz. rendelet a megbízáson túl leszögezi: „a katonai térképező csoport személyzetét kivéve azokat, kik a térképtárnál és a hadügyi népbizottságnál teljesítenek szolgálatot, Kogutowicz elvtársnak rendelkezésére bocsájtandók. A hadügyi népbizottság rendeletére.” Alíráss Czöbel.

31 Uo. I. k. 66. o.

32 Uo. II. k. 9. o., I. k. 98., 99. o. Utóbbi név és foglalkozás szerint részletezi a térképek készítésével foglalkozókat. Az alkalmazottak között egyetemi adjunktusok, egyetemi hallgatók, tanítójelöltek, festők, építészek, grafikusok stb. találhatóak, akik a Földrajzi Intézetbe nyert beosztáson keresztül a katonai szolgálat alól felmentést nyertek. Feltehetően nem a hozzáértés, hanem a felmentés volt az elsődleges cél. Ezt bizonyítja a Magyar Katonai Térképező Csoporttól odaküldött Károssy István és Bucskó Jenő kiváló térképprajzoló, mint „alkalmatlanok” visszaküldése is.

térképlap készült el. Jelenti továbbá, hogy a Vác, Miskolc, Szarvas, Kiskunfélegyháza, Dunaföldvár által határolt területet készítik a legsürgősebben.³³ Az egyes térképek nyomdai példányszáma az igényektől függően 100-tól 3500-ig terjedt. A hadseregparancsnokság részére május 13-án az adott igénylés alapján 32 550 db térképet továbbított a Magyar Katonai Térképező Csoport.³⁴ Az igényelt mennyiség biztosítása a csapatok számára nem volt mindenkor teljesíthető. Előfordult, hogy a szükséges mennyiségű szelvényeknek csupán felét tudták az igénylő egységeknek rendelkezésre bocsátani. A méretarányt tekintve 1:75 000-es, 1:200 000-es 1:750 000-es valamint 1:900 000-es térképek készültek. Június 4-én a térképező csoport javaslatot tett az általános térképek fotolitográfiai úton történő sokszorosítására. Sürgős feladatként szabta meg a hadseregparancsnokság szállásmestere a Szombathely, Kecskemét, Pozsony, Szabadka, Lócse, Pécs, Miskolc, Sopron, Munkács, Kassa, Nagykanizsa, Békéscsaba, Nagyvárad, Debrecen, Szeged körzetéről készítendő térképek mielőbbi sokszorosítását. A 200 000-es méretarányú térkép fotolitográfiai úton, három színben készült, így az erdő zöld, a víz kék és a térképeken szereplő más természetes és mesterséges tereptárgy fekete színben került kinyomatásra.³⁵ A térképszelvények délkeleti sarkában: „A Hadügyi Népbiztosság kiadása” feliratot olvashatjuk.³⁶ A korábban már említett hozzá nem értő munkaerő bevonása azt eredményezte, hogy a katonailag fontos térképi ábrázolások hiányosak, pontatlanok voltak, így azok a követelményeket nem mindenkor elégítették ki. Hasonlóan pontatlanok voltak — a területi lehatárolás ellenére — készített légifelvételek is. A térképeken fellelhető hibák és hiányosságok visszavezethetők — az alkalmazott többségének hozzá nem értésén túl — arra is, hogy a polgári szervek még júliusban is tárgyalások sorozatát folytatták egy tervezett „Magyar Földmérő és Térképező Intézet” felállítására tárgyában. Minden szervnél csak az egyéni érdek játszott szerepet, pedig a vizsgált időszakban a Vörös Hadsereg térképégyét kellett volna elsősorban kielégíteni.

A Hadügyi Népbiztosság 37. osztályának irányításával az 5. és 8. vörös repülőszázad, valamint más repülőszázadok is légifényképeket készítettek a hadsereg felderítő osztálya és a térképező csoport részére. Ahhoz, hogy a légifényképek szakszerű felhasználásra kerülhessenek, a térképező csoport parancsnoka és hadügyi megbízottja (más aláírásoknál politikai biztosa) átiratot intézett az irányító 37. légügyi osztályhoz, megjelölve abban a térképi felhasználáshoz szükséges igényeket.³⁷ Kifogásolta az átirat, hogy a felvételek rendkívül torzítottak s így azoknak a vízszintes síkra való transzformálása körülményes eljárást igényel. Vagy például a kép hátlapja nem tartalmazza a felvétel hasznosításához szükséges adatokat, ezért előírják az értékelés szempontjából jelentős teendőket. A felvétel legalább 2000 méter magasságban történjék és a kép tartalmazza a következő adatokat: a repülőszázad megnevezése, magasság, tárgy, részletes térkép száma, felvétel ideje, gyűjtőtávolság, fényerő, expozíció ideje. Javaslatot tettek az elkészült légifelvételek továbbításának módjára is, így megtették a légifényképek térképi hasznosításához szükséges legfontosabb lépéseket.³⁸ Ezt követően a kezdetleges körülmények ellenére, mint például a

33 Uo. I. k. 65—66. o. A jelentést Kogutowicz és Cser Béla pol. megbízott írta alá.

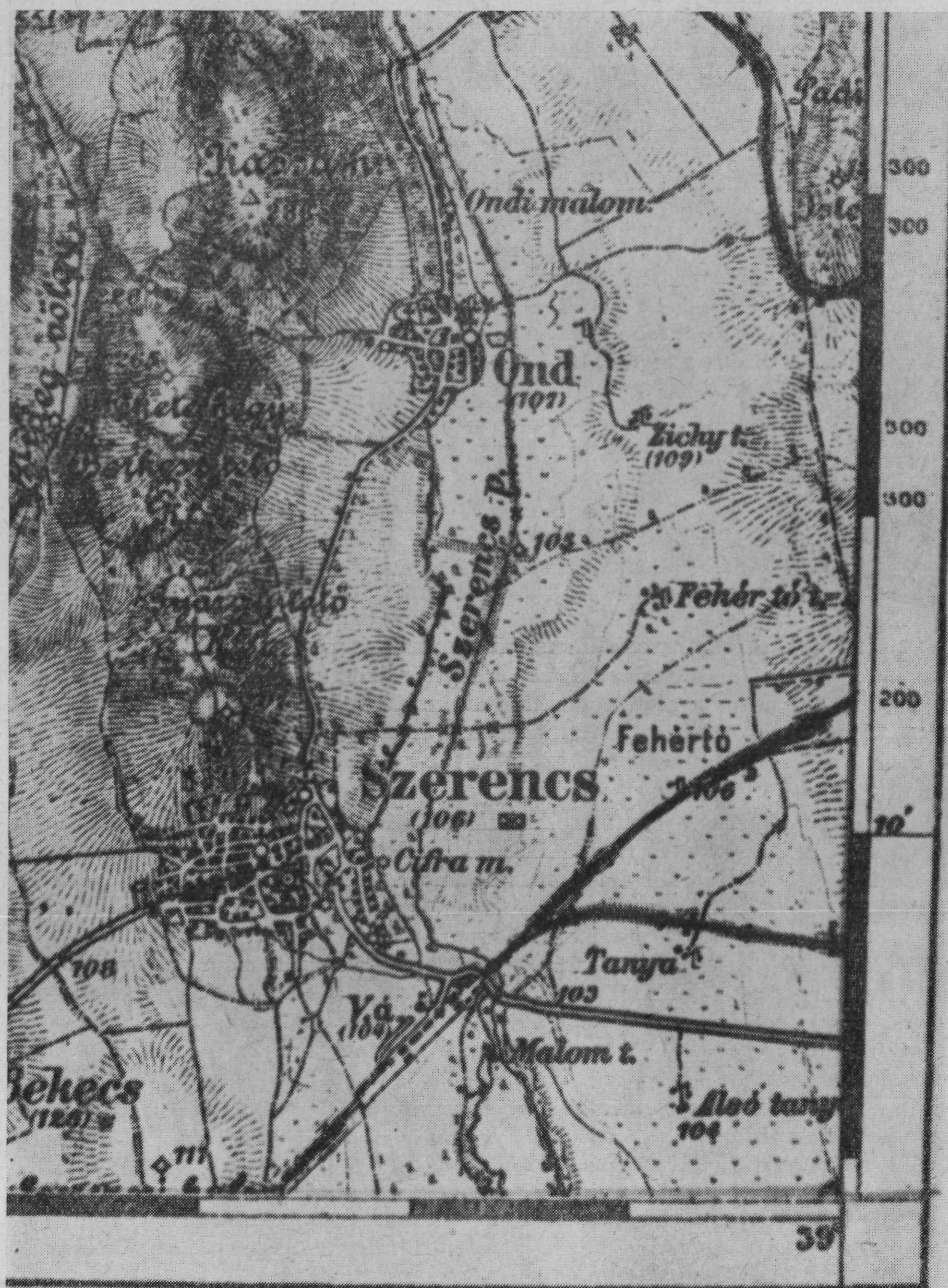
34 Uo. I. k. 75., 76. o. 10200/7. sz. 1919. rendelet. A térképek között jelentős példányszámú az 1:900 000 méretarányú közigazgatási térkép.

35 Uo. I. k. 83. o. 230/I. csoport. 1919. A HIT anyagában több eredeti példány található.

36 HIT 1:200 000. B II a 39. jelzet alatt.

37 HIT MKTCS I. k. 90., 91. o., 237/I. cs. 1919. szám.

38 Uo. 90—91. o. A parancsnok és a hadügyi megbízott aláírásával készült átirat minden részletkérdésre kiterjed. Még azt is leírták, hogy „a repülőgép a felvétel pillanatában mentesítették a rázkódástól.”

Részben, főként az alföldi részeken javított 1. magyar kiadás.
 Készítette a Magyar Földrajzi Intézet Budapesten, 1919-ben.

kézben tartott fényképező kamera, olyan légifelvételek készültek, hogy azokra 60 év múltán, napjainkban is büszkén tekinthetünk.³⁹

Halmazódtak az átdolgozott térképek minőségével szembeni észrevételek is. A Kogutowicz irányításával készült munkáknál a felületességen túl kifogásolták, hogy „Dr. Kogutowicz olyan területekről is sokszorosított térképeket, amelyekből 3—5000 példány áll készletben rendelkezésre. Olyan térképlapokat is sokszorosítottak, amelyek még a régi Magyarország határain is kívül esnek. A kevés számban rendelkezésre álló térképlapok sokszorosítására a figyelem úgy írásban mint szóbelileg ismételten felhívott, azonban eredményre nem vezetett.”⁴⁰ Az észrevételek befejező sorában ezt olvashatjuk: „Újból figyelemzetendő volna, hogy megbízatásának, a követelményeknek megfelelően nem tett eleget.” Ezt követően megkezdődött minden addig átdolgozott térképszelvény revidálása, három tagú bizottság által. Az ellenőrzött szelvényeket dátummal és aláírással záradékolták. A vizsgálat azt eredményezte, hogy a Kogutowicznak megküldött határozatban rögzítették: „a haditérképek sokszorosítására vonatkozólag adott meghatalmazást olyan megjegyzéssel szüntetem meg, hogy eddigi alkalmazásából kifolyó elszámolásokért a hűnb-bel szemben továbbra is felelős.”⁴¹

A hadügyi népbiztosság Kogutowicz felmentését követően, a katonai érdekek megóvása céljából, Kirchlechner Károly alezredest bízta meg a sokszorosítási munkák további szakmai irányításával, a hadi térképek előállításával.⁴² Ezen megbízatás döntő fordulatot jelentett a térképek készítésében. A hatáskörök horizontális és vertikális megosztásával olyan döntési csomóponthálózat alakult ki, amelyben egybeesett az informáltsági, döntési és a felkészültségi szint. Létrejött a Magyar Katonai Térképező Csoport szervezeti felosztása, amely alapját képezi mai intézményünknek is.

Tagozódása a következőképpen alakult:⁴³

- Parancsnokság
- Térképező Osztály
- Háromszögelési Osztály
- Földleíró Osztály
- Aerofotogrammetriai Osztály
- Sokszorosító
- Gazdasági Hivatal
- Térképraktár
- Műszer- és Anyagszertár

A korábbi tapasztalatokból okulva a Hadügyi Népbiztosság házinyomdáját sikerült korszerű gépekkel felszerelni, ezzel lehetővé vált ott is a térképek többszínnyomású előállítása.⁴⁴

A Kárpát-medence területének közel 70%-áról készült valamilyen méretarányú térképsokszorosítás. A hadseregen kívül, különböző polgári szervek (bá-

39 Uo. Légifényképek: 10., 11., 15., 16., 17., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 28. sz. Szemléltetően láthatjuk az átirat előtt és azt követően készült légifényképek közötti különbséget.

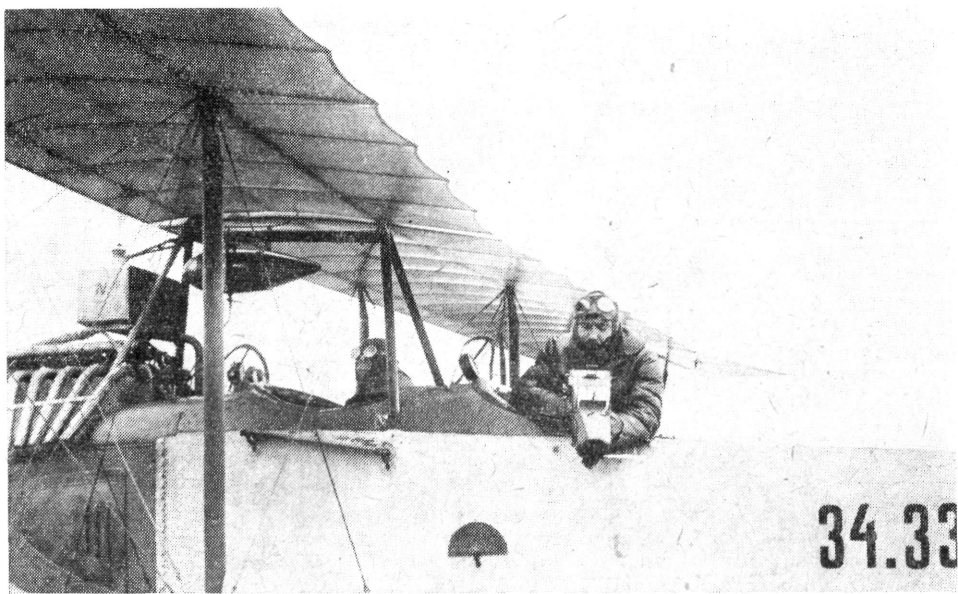
40 Uo. II. k. 114—115. o. Az ügydarabot „Igen sürgős!” feljegyzéssel látták el.

41 Uo. 115. o.

42 Uo. 116—117. o. A megbízás szövege: „A haditérképek sokszorosítási munkálatainak a vezetését a m. kat. Térképező Csoportra bízom.”

43 Uo. I. k. 118. o. Beosztás és név szerinti kimutatás a Katonai Térképező Csoport összes alkalmazottairól.

44 Uo. I. k. 113. o. 13350/eln. b. 1919. rendelet.

Légifényképész felvétel közben

nyák, ipartelepek) igénye is biztosítva volt mindaddig, amíg az nem ütközött a katonai érdekekkel. A haditerképek előállításának vezetéséről leváltott Kogutowicz Károly például, miután megalakította az Országos Magyar Földrajzi Intézetet⁴⁵ (OMFI) — amely névleges volt, hiszen létrejöttéről az arra hivatott hivatalos szervek semminemű tudomással nem bírtak.⁴⁶ — 20—20 példányos igényt nyújtott be a térképező csoporthoz a Győr—Miskolc összekötő vonaltól északra eső területre, mert átírata szerint, a Földművelésügyi Népbiztosságnak e térképekre szüksége van. Igénye — természetesen — nem nyert kielégítést, mert az OMFI nem volt hivatalosan elismert szerv és ezzel egyidőben a hadseregparancsnokság hadművelési szempontból ugyanezen terület térképi biztosítását rendelte el.⁴⁷ A Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltását követően a Magyarországi Szocialista Párt Szlovák Csoportja a Hadügyi Népbiztosságtól felhatalmazást kért, hogy a Szlovák Kormányzótanács részére a katonai térképező intézetnél „speciál katonai térképeket” korlátlanul felvehessen.⁴⁸ Bár a kérelmet a titkár és a szlovák hadügyi népbiztos is aláírta, igényüket nem teljesítették, mondván, hogy az agitációs útra kiküldendő elvtársak számára katonai térképek kiadása nem ajánlatos. Az indoklás további részében leírják, hogy ha az agitátornál katonai térképeket találna az ellenség, az az agitátorra nézve kedvezőtlen lehetne, részben pedig elősegítenénk, hogy területünkről az ellenség kezébe térképek kerüljenek.⁴⁹

45 Uo. I. k. 92., 93., 96. o.

46 *Lendvay Károly*: A magyar térképészet megteremtése c. kéziratában ezt olvashatjuk: Az O.M.F.I.-nak nevezett intézet szervezésével a földművelésügyi népbiztosság megbízta Dr. Kogutowiczot, akire vonatkozólag azonban a magyar katonai térképészeti csoport azt a véleményét nyilvánította, hogy dr. Kogutowicz Károlyt, — aki különben igen jó geográfus lehet, de laikus a földfelmérés és topográfia terén — nem találom alkalmasnak arra sem, hogy a szóbanlevő országos intézet megszervezésével járó nehéz kezdeményező munkálatokat egyedül vezesse.” Kogutowicz bejelentette: „a jövőben iskolai térképek és az 1:25 000 térkép elkészítését szándékolja.”

47 HIT MKTCS I. k. 105., 106., 107. o.

48 Slovenska Sekcia Uhorsko-Krajinskej Socialistickej Strany feliratú levél, kelt Budapest, 1919. június 25.

49 HIT MKTCS II. k. 110—111. 13003/eln. 7. o.

Négy hónappal a Magyar Katonai Térképező Csoport megalakulása után a térképezés országos szervezetének kialakítása még mindig nem történt meg. A polgári és katonai szervek kölcsönös bevonásának szükségszerűségét továbbra is vitatták. A hadsereg képviselői, bár nem elleneztek egy általánosságban polgári alapon szervezett térképező intézmény létrejöttét, ragaszkodtak a térképek készítésénél követendő katonai igények betartásához, azok térképei ábrázolás tekintetében való biztosításához. A kölcsönös érdekek ismételt megtárgyalására 1919. július 26-án került sor, amikor is a Hadügyi Népbiztosság térképező csoportjának vezetője nyitotta meg az országos szerv létrehozására összehívott értekezletet.⁵⁰

A bizottsági ülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint a felszólalók állásfoglalása meglehetősen eltérő. Kogutowicz Károly felszólalása elején kiemeli a polgári és katonai felfogás közti ellentétet, hogy míg a polgári javaslat a jövő békés építő munkára vonatkozik, addig a katonaság a jelen háborús viszonyokkal számol. Szerinte egy hadi felmérési keret teljesen megfelel és hogy a térképészetenél a katonai szempontok is figyelembe vétnessenek, elegendőnek tartja, ha abba a bizonyos bizottságba a katonaság is kellőleg érvényesíti a felfogását. Felszólalása végén kifejti, hogy csak az ellen lenne kifogása, ha az új Magyarországnak meg kellene elégednie azon térképekkel, melyeket a katonaság csinál. Ez fonák dolog lenne, mivel az ilyen térképek nem felelnének meg a műszaki, gazdasági és tudományos céloknak.⁵¹ Szirtes Zsigmond, a tudományegyetem küldötte, az elhangzottakra röviden így válaszol: „nem az a fontos, hogy polgár-e, vagy katona valaki, hanem a térkép készítője szakember legyen.”⁵² Mint eddig is láttuk, Kogutowicz mindvégig tagadta a katonai térképező csoport működésének szükségességét, nem ismerte — vagy nem akarta felismerni — a részletes leíró térképek gazdasági és tudományos hasznosságát.

Indítvány hangzott el a Népgazdasági Tanácshoz az országos földmérés, térképírás és földleírás megszervezése tárgyában.⁵³ Ennek a katonai vonatkozásaiból a következők érdemelnek említést. „A Hadügyi Népbiztosság Vezérkari Osztálya a hadifelmérések keretét és kapcsolatosan a katonai térképező osztályt szervezi meg. A hadifelmérési keret tartja nyilván hazánk összes földmérőit, térképészeit és geodéziai műszereit. Ez foglalkozik a repülőfényképészettel és térképészettel kérdésével is —, a repülőfényképészettel parancsnokságával, az Állami Háromszögelő Hivatallal egyetértésben. A hadifelmérési keret élén — a dolog természetéből kifolyólag — csakis a háborúban a téren működött tiszt állhat, a térképészeti osztály élére pedig elsőrangú szakember kerüljön, legyen az katona, vagy polgári egyén.”

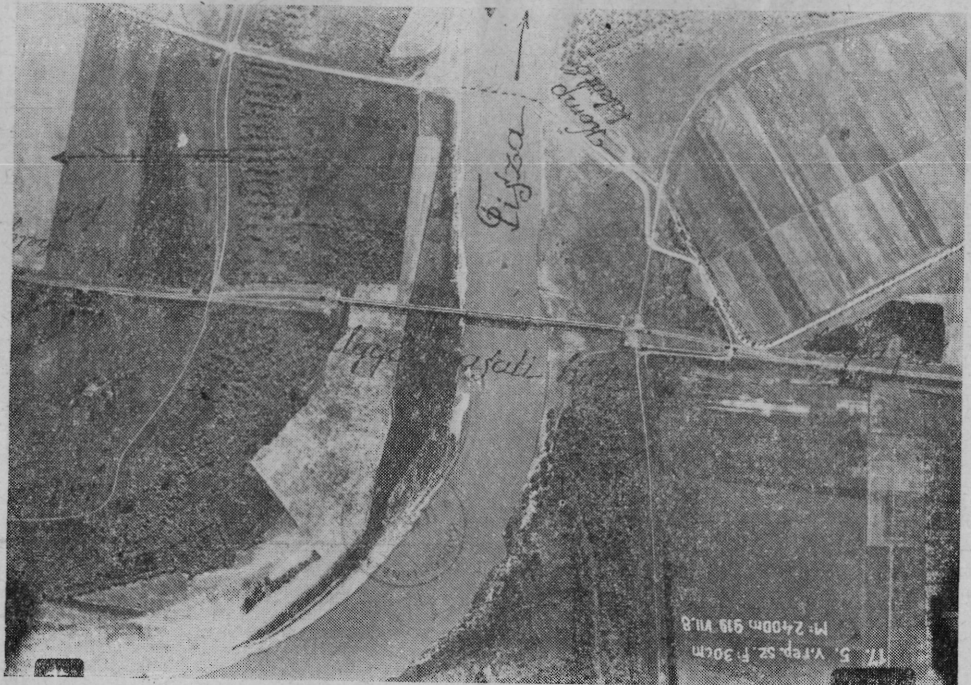
Felvetődik itt egy háborús felmérési osztag felállításának gondolata is, amely egy hadtest háborús igényeinek kielégítésére készülne fel. Ezen osztag békeidőszakban a térképezéssel összefüggő valamennyi feladat megoldását végezné. Bár a gondolat nem új, de figyelemre méltó, hiszen az első világháborúban

50 Uo. I. k. 119—131. o.

51 Uo. Bizottsági jegyzőkönyv 466/1919. sz.

52 Uo. 6. o.

53 Uo. 9—10. o. A jegyzőkönyv végül is rögzíti egy „országos nagy bizottság” összehívásának szükségességét a következő résztvevőkkel: a) a Pénzügyi Népbiztosság részéről a felmérési igazgatóság, b) a Hadügyi Népbiztosság részéről a katonai, a műszaki osztály, a Térképező Csoport, a légi csapatok és a tüzérségi osztály képviselői, c) a Földművelésügyi Népbiztosság részéről a mezőgazdasági műszaki osztály, a vízrajzi, erdészeti osztály, a Földrajzi és a Talajtani Intézet, d) az Igazságügyi Népbiztosság, e) a Közoktatásügyi Népbiztosság, a szellemi termékek országos tanácsa, f) a népgazdasági tanács VIII. főosztálya, a vasút- és útépítés hatóságai, g) a Műegyetem h) a Tudományegyetem, i) a Földrajzi Társaság, j) a Mérnökegyetem, k) a Szociális termelés bányászati szakosztálya, l) a Grafikai szakmunkások országos szakegyesülete. Ezen javaslatot az értekezlet elfogadta.

Az 5. vörös repülőszázad felvételei, 1919. július 8.

hasonló célzatú felmérési osztagok, sőt hadosztály-térképnyomdák és rotációs gépekkel felszerelt nyomdavezetések biztosították a hadsereg térképállítását.⁵⁴

A Vörös Hadsereg feltartóztathatatlanul haladt előre. Stromfeld „pofozógép” elmélete, melynek lényege az volt, hogy az ellenséget váltakozó irányokban támadni, nyugtalanítani kell, eredménnyel járt. Különösen ebben az időszakban a csapatok térképigényének kielégítése elsődleges feladattá vált. Több eredeti dokumentum bizonyítja a térképek nélkülözhetetlenségét, illetve azok szükség-szerűségét a kapott feladatok végrehajtásához. A térképek utalványozását a Hadügyi Népbiztosság 7. osztálya szabályozta. A kiadványozás Lendvay Károly százados utasításai alapján történt.⁵⁵ Ez egyaránt vonatkozott a szárazföldi és légi csapatokra. Például a keleti hadseregpáncsnokság utasítja a 6. repülőszázadot, hogy „egy gép szálljon ki azonnal Losonc—Rimaszombat—Fülek és vissza útvonalon felderítésre. Különösen fontos a Fülek—Salgótarjáni út és Vasútvonal megfigyelése.” A század táviratilag jelenti, hogy a kapott feladatot nem tudja végrehajtani térkép hiányában.⁵⁶ Az erre való gyors intézkedés és térképbiztosítás lehetővé tette a feladat eredményes végrehajtását.

Különösen jól értékelhető légifényképek készültek június 23-án, valamint július 8., 15., 18. és 20-án. Az 5. v. rep. század felvételei 1800, illetve 2400 méter magasságból, 30 cm-es fókusztávolsággal, tökéletes értékelést biztosítottak Szeged, Szentés és Mindszent körzetéről.⁵⁷ A Szegedet és környékét ábrázoló fényképeken a pályaudvar, a repülőtér, a Tiszán vonuló hajók, az újonnan létesített barakk-tábor léte és helye került értékelésre. A pályaudvarnál a korabeli kiértékelésen „2—300 Vaggon” a repülőtérnél „hangárok, új barak, 2 db. rep. gép” felirat olvasható. A városszélen „Barakkórház, Gyalogság” feljegyzés és jelentős kiterjedésű gyalogsági állások (futóárkok) megjelölése látható. Szentés körzetében a pályaudvar szomszédságában „Traintábor”, a Kurca folyót átszelő hidak, „Gyalogság”, következő felvételen „Algyői vasúti híd” és „Komp kikötő” feliratok olvashatók. Több légifényképen megörökítésre került a Mindszent szomszédságában (K-re 1 km) levő Pallavicini major, ahol is jelentős kiterjedésben ugyancsak „Traintábor” feliratot olvashatunk, hosszan bejelölve a helyét.⁵⁸ Amikor a csapatok jelentései a Tisza menti ellenséges erők és eszközök helyzetéről megbízhatatlannak bizonyultak, a 7. hadosztály légifelvételeket kért Alpártól Nagyköréig.⁵⁹ A kézi fényképezőkamera súlya, terjedelme — nem egyszer a repülőgépből történő kihajolás — komoly feladat elé állította a légifelvételek készítőit. Sajnos, sok esetben nemcsak a felszerelés és a megfelelő számú szakember hiánya, de a háborút követő év anyagi nehézségei — sok más között a papírhiány — is akadályozták a munkát. Ilyen nehézségek mellett évtizedek mulasztásait rövid idő alatt, jobb körülmények között is nehéz pótolni.

A hadsereg fontos beosztású tisztjeinek hangulatában a Tanácsköztársasághoz való hűségben sok esetben egzisztenciális okok játszottak közre, ami különösen érezhetővé vált Stromfeld lemondása után a hadsereg csaknem valamennyi szer-

⁵⁴ Dr. Fasching Antal: A magyar országos felmérések és térképészet átszervezése, tekintettel a bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézet megszűnésére. Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye, 1918. év december havi 51—52. sz.

⁵⁵ Lendvay Károly korábban utalt visszaemlékezésében „utalványozási hatalmáról” ír. Ide kíváncsok, hogy „hőstetteit” az 1920-as években vetette papírra. HIT MKTCS II. k.

⁵⁶ Hadtörténelmi Levéltár. Vörös Hadsereg parancsnokság. 63. doboz 8 pall. 505/9 hdm. sz.

⁵⁷ HIT MKTCS Légifényképgyűjtemény.

⁵⁸ Uo. Légifényképgyűjtemény 1919., felvételi szám nélkül. Pallavicini Sándor (szül. 1859) a szentpétervári nagykövetségen attasé. A szegedi árvíz alkalmával az árvízkárosultak egy részét saját birtokán teleltette, Sándorfalva községet alapítva. P. György (szül. 1881) az Esterházy-kormányban miniszterelnökségi államtitkár (1917. június—1918. május) lemondásáig, 1919-ben a Friedrich-kormány dunántúli kormánybiztosává nevezték ki. Traintábor = vonat, trén (szállított szekerek, eszközök).

⁵⁹ HL VHP 63. doboz 514/204. Lú.

venél. Julier Ferenc áruló terveihez hasonlóan mások is hozzásegítették az intervenciós csapatokat a Tanácsköztársaság leveréséhez. Az ellenforradalmár tisztek és szociáldemokraták befolyása mindjobban érvényesült. Előfordult, hogy a Tiszán Csongrádnál átszállított tüzérség lőszerét Tokajba irányították, máskor a gyalogságnak tüzérségi lőszeret szállítottak és fordítva.⁶⁰ Sajnos, térképészeti vonatkozásban is találhatók hasonló vonások. A Kogutowicz vezette munkáknál előfordult, hogy olyan térképeket sokszorosítottak, amelyekből 3—4 ezer példány volt raktáron, míg más szükséges térképszelvényekből csak néhány szelvény állt rendelkezésre. Eltűntek olyan térképlapok, amelyek átdolgozása már megtörtént, de sokszorosításra még nem kerültek.⁶¹

*

Jellemzően vet fényt a Magyar Földrajzi Társaság 1919. december 4-én készült jegyzőkönyve a Tanácsköztársaság idején felfedett térképi ábrázolás és biztosítás hiányosságainak ügyére, ahol a következőt olvashatjuk: Papp Károly, a kommunizmus alatt szerepet vivő társulati tagok igazolására kiküldött bizottság elnöke jelenti; „a bizottságot — működésében az a szempont vezérelte, hogy vétkesnek minősítettek mindenkit, aki a Magyar Földrajzi Társaság és a földrajztudomány érdeke és tisztessége ellen vétett, továbbá a *proletárdiktatúrát az elkerülhetetlen szükség mértékén túl támogatta.*” Néhány sorral lejjebb: „az új tagok sorába felvételre Gergely Andor csendőrszázados, ajánlója Kogutowicz Károly”.⁶²

A vezérkarban tevékenykedő árulók a hadsereg kudarcát segítették elő. Mindezek ellenére a hadtörténelem kevés olyan példát ismer, amikor a támadó ellenség gyűrűjében egy ország nem csupán védekezésre képes. Sajnos, kevesen hitték abban az időben, hogy egy ilyen kis országban győzhet és fennmaradhat a szocializmus a körülötte levő ellenséges társadalmi rend gyűrűjében. Akik hittek a forradalomban, azok a világorradalomban is hittek; akik nem bíztak fennmaradásában, azok az oroszországi szovjethatalom elkerülhetetlen bukásáról is meg voltak győződve. A Tanácsköztársaság leverésével a tervezett vagy kialakult szervezeti, felszerelési egység újra felborult.

Az antant még júniusban, a Tanácsköztársaság kormányához intézett jegyzékében, követelte az északi arcvonalon előnyomuló Vörös Hadsereg megállítását, a csapatoknak a demarkációs vonalra történő visszavonását. Ennek fejében ígéretet tett, hogy a Tiszáig hatoló román csapatok kiürítik a Tiszántúlt. Nem így történt, 1919. augusztus 17-én a megszálló román csapatok a Magyar Katonai Térképező Csoport felszerelését és térképészletét magukhoz ragadták és elhurcolták.⁶³ Hasonló sorsra jutott a Vörös Hadsereg kb. 750 repülőgépe, melyből 640 db-ot a megszállók elvittek, vagy elpusztítottak, a fennmaradó 110 db-ot pedig a Légügyi Ellenőrző Bizottság parancsára szétrombolták.⁶⁴

Kirchlechner alezredesnek a nyomdákhoz küldött alábbi levelét „mentsük ami menthető” jelzővel is illethetnénk: „Tisztelettel értesítem a címet, hogy a románok a M. K. T. Cs. összes műszereit és felszerelését e hó 17-én szekerekre

60 *Dömötör Gergely*: A fegyvernemek szerepe a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújában. *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1954. 3—4. szám. 364. o.

61 HIT MKTCS I. k. 63., 116. o.

62 Földrajzi Közlemények, 1919. évf. XLVII. k. 69. o.

63 HIT MKTCS I. k. 141. o. bizalmas értesítés, melyet a Magyar Katonai Térképező Csoport anyagának elszállítása után Kirchlechner Károly alezredes megküldött a térképsokszorosítással foglalkozó valamennyi nyomda igazgatójának, hogy azok a szükséges óvintézkedést megtehessek.

64 *Janner Ernő*: Adatok a repülőipar történetéhez. Budapest, 1922. 26. o.

rakták és elszállították. Az összes katonai térképek elszállítása folyamatban van. Biztos tudomásom van arról, hogy Budapest összes műintézteire hasonló sors vár. Hazafiúi kötelességemnek tartom t. címet e körülményről rövid úton értesíteni, hogy legalább a legértékesebb műszerek stb. biztonságba helyeztessenek. Ezen értesítésemet kérem teljes titokban tartani, nehogy ebből kifolyólag letartóztatásnak legyenek kitéve.”⁶⁵ (Kiemelés tőlem — Cs. L.)

Nem törekedhettem a minden áron való teljességre, de szükségét láttam legalább körvonalalaiban vázolni azon szervezési, térképkészítési törekvéseket — a Vörös Hadsereg térképállítási biztosítását —, hibáival és eredményeivel együtt, amelyeket a korábbi szakirodalom részben vagy egészében elhallgatott, illetve egy-két mondattal elintézte. Amint a felsorolt tények bizonyítják, hamisak azok a korábbi megállapítások, amelyek szerint a magyar katonai térképezés 1920-ban kezdte meg munkáját. E rövid emlékeztető csupán a kezdeti, a megindulást közvetlenül megelőző körülményekre, valamint a Magyar Tanácsköztársaság idején végzett tevékenységre kívánt választ adni, a fellelt dokumentumok, visszaemlékezések alapján.

Katonai és polgári térképezésünk ma már valóra váltotta a korábban jogosnak vélt elgondolásokat. Valóra váltak Tóth Ágoston ezredesnek, a topográfiai térképezés magyar úttörőjének szavai: „ne legyünk kárhóztatva az idegen, a külföld munkálatait csodálni... foglaljuk el minket megillető méltó helyünket... mutassuk meg, hogy magyarhon fiaiban nem hiányzik sem a tehetség, és képesség, sem az akarat és buzgóság.”⁶⁶

Hazánk térképezéstörténetében a fenti események óta eltelt hat évtized fényes bizonyítékul szolgált polgári és katonai vonatkozásban egyaránt. Mind a hadsereg, mind a népgazdaság igényeinek megfelelően a korszerű térképekkel való ellátás biztosított. Ma már — világszerte elismerten — eredményekben gazdag térképező tevékenységgel bizonyítjuk kartográfiaink töretlen fejlődését, térkép-művelőink odaadó akarását.

⁶⁵ Az értesítésekből öt példány gyűjteményünkben fellelhető. Az azonos szöveggel készült tájékoztató hátlapján a címzett vagy megbízottja „Tudomásul vettem”, „Hálás köszönet”, „Köszönettel” és aláírásával záradékolta a kapott értesítést. A kézbesítő bizonyára feladatul kapta, hogy bemutatás után az értesítést visszakérje. A több példány arra enged következtetni, hogy Kirchlechner sürgősen, külön futár útján kívánta időben tájékoztatni az illetékeseket. A meglévő értesítések címzettjei: M. Földrajzi Intézet Rt., V., Rudolf tér 2., Magyar Állami Nyomda igazgatósága, Sokszorosító ipar Rt., Bp. VIII., Tisza Kálmán tér 6., Székesfővárosi házinyomda, Weiss L. és f. nyomda, V., Korall u. 9., Kozol Nyomda, Várkert rakpart 1.

⁶⁶ *Felső-Zopori Tóth Ágoston Rajfel:* i. m. 306. o.